

Het wijkend perspectief van de vakbondsstaat

De economisch expert van de West-duitse SPD, H. Deist, had op de partijdag van 1958 een duidelijke mening: „Wer den Gewerkschaften, den Arbeitnehmerorganisationen, die Kontrolle der Wirtschaft geben will, der macht sie zu einem öffentlichen Organ. Das führt zu einem *Gewerkschaftsstaat*, der mit echter freier Demokratie . . . nichts mehr zu tun hat”.

De laatste jaren is de angst van de sociaal-democraat opnieuw verwoord. „Het gaat er steeds meer op lijken dat zonder medewerking van de vakbeweging niet meer op effectieve wijze te regeren valt. Dit zou er op kunnen wijzen dat de parlementaire democratie een façade wordt, waarachter zich in feite een ontwikkeling voltrekt naar een vakbondstaat”, riep Couwenberg in zijn Rotterdamse oratie op 17 februari 1977. In de D. B. J. Schouten-bundel schildert de Belgische econoom Van Meerhaeghe ons het sombere beeld van een vakbeweging, die *intern* ondemocratisch is georganiseerd (de leiding komt tot stand via coöptatie) en die *extern* de gehele samenleving op een autoritaire manier naar zijn hand zet.

Leven wij nu werkelijk in een staat, waarin de vakbeweging onevenredig veel sociale, politieke en economische macht heeft? Deze vraag is *wetenschappelijk* niet zo eenvoudig te beantwoorden. Het antwoord hangt immers af van het antwoord op twee andere vragen. In de eerste plaats: wat is (sociale, politieke en economische) macht? In de tweede plaats: wat zijn de doelstellingen van de vakbeweging?

De eerste vraag is gemakkelijk te beantwoorden wanneer men het proefschrift van J. Pen (1950) heeft gelezen. Ietwat slordig (maar voor vandaag toereikend) gezegd is macht het vermogen van iemand om zijn wil door te zetten tegen de wil van een ander. Dit vermogen berust op de mogelijkheid tot het treffen van *sancties*. De *sociale* macht van de vakbeweging ontstaat doordat de vakbeweging via negatieve publiciteit iemand (een ondernemer, een commissaris, een deskundige) zijn sociale status (d.w.z. zijn goede naam) kan afnemen. De *politieke* macht van de vakbeweging berust op haar vermogen een bepaalde politieke partij electoraal te treffen, bijvoorbeeld door een negatief stemadvies. *Economische* macht van de vakbeweging vindt zijn grondslag in het stakingsrecht, waarmee de vakbeweging de winst, de productie of de consumptie schade kan toebrengen.

Het is dus denkbaar dat de vakbeweging langs sociale, politieke en economische

weg zijn wil kan doorzetten. Maar de grote vraag is: *wat* wil de vakbeweging dan? De Galan zei al in 1972 dat „de doelstellingen van de vakbeweging noch uniform zijn, noch makkelijk te achterhalen”. Hij beschreef toen de bekende controverse: gaat het de vakbeweging om materiële belangenbehartiging (Dunlop) of ook om politieke doeleinden (Ross)? Ik houd het erop dat de vakbeweging uiteindelijk streeft naar *maximalisatie van haar (leden) aantallen*. Ledenaantallen, die via drie afgeleide doelstellingen kunnen worden vergroot. De vakbeweging kan leden winnen door wat Olson „selectieve stimulansen” heeft genoemd: zij verstrekt individuele werknemers rechtshulp, vakantiehuisjes en transistor-radio's met korting. Zij kan voorts leden winnen door te vechten voor een in de ogen van de werknemers materieel gunstige collectieve arbeids-overeenkomst, d.w.z. een cao met volledige prijscompensatie en een grote „initiele” loonstijging. Zij kan, ten slotte, leden winnen door zich bij de overheid sterk te maken voor meer collectieve goederen en werkgelegenheid in de z.g. „kwartaire sector”.

Dit alles resulteert in de volgende conclusie: de vakbeweging heeft meer macht naarmate zij haar afgeleide doelstellingen m.b.t. individuele rechtshulp, gunstige cao's en collectieve voorzieningen meer kan opleggen aan anderen.

Voor het „opleggen” van deze doelstellingen is het echter nodig dat een uiterlijke weerstand, een tegendruk moet worden overwonnen. Bij de eerste afgeleide doelstelling (individuele dienstverlening) is er van een dergelijke tegendruk geen sprake. Iedereen wenst dat de individuele werknemers rechtshulp krijgen en de ondernemers staan klaar om hun duurzame consumptiegoederen via *De Vakbondskrant* te verkopen. Op dit punt overwint de vakbeweging geen weerstand en heeft zij dus geen *macht*. Ze vervult gewoon een door iedereen als nuttig ervaren functie.

Inzake de tweede afgeleide doelstelling, een materiële verbetering van de cao's, is dat anders. Hier fungeren de werkgevers en de politici als „counter-vailing power”. De macht van de vakbeweging over de hoogte van het loon is dan ook voorwerp van veel studie geweest. De Galan vatte in 1972 talloze pu-

blikaties als volgt samen: „de meeste studies tonen een gering, doch onmiskenbaar loonsverhogend effect aan, in de orde van grootte van de door Lewis berekende 10 - 15% of de door Boskin gevonden 0 - 25%”. Op het concilie over inkomensverdeling te Noordwijkerhout (1979) heeft J. Pen deze cijfers op een heldere manier geactualiseerd. Het was hem opgevallen dat het inkomen van kapitaal (de som van dividend, rente, huur en pacht) in de periode 1938 - 1970 gedaald is van 22,5% tot 5% van het nationaal inkomen. Meer dan de helft van deze daling kan niet worden verklaard uit veranderingen in de relatieve schaarste van de productiefactoren. De neo-klassieke schaarstetheorieën hebben dus geen onbeperkte actualiteit. Meer dan de helft van de daling van het kapitaalinkomen is het gevolg van buiten de schaarste gelegen oorzaken: vermindering van het landbouwareaal, huur- en pachtpolitiek van de overheid, het verlies van onze koloniën en . . . economische macht.

Hoewel de vakbeweging op grond van dit materiaal machtig lijkt, is er toch één belangrijk ding waartoe de vakbeweging niet bij machte is. De vakbeweging kan de lonen wél laten stijgen maar zij kan de lonen niet laten dalen, ook niet als de afzonderlijke leden van de vakbeweging de noodzaak daarvan zouden inzien. Inkomensdaling is immers alleen voor de individuen aanvaardbaar als het inkomen van allen (of nagenoeg allen) daalt. De vakbeweging is evenwel niet in staat om degenen (werkgevers, hoge ambtenaren, vrije beroepen, havenarbeiders) die matiging onduiken of afwentelen met sancties te treffen. Daardoor komt de vakbeweging in het bekende prisoners dilemma terecht, als gevolg waarvan de bereidheid tot matiging niet kan worden geëffectueerd.

Dit heeft directe consequenties voor de derde afgeleide doelstelling van de vakbeweging, die collectieve goederen en werkgelegenheid in de publieke sector betrof. De vakbeweging kan deze collectieve voorzieningen wél eisen (en de politici die zulke eisen niet inwilligen electoraal beschadigen), maar zij kan geen „koopkrachtige” vraag uitoefenen. T.a.v. de overheid is de vakbeweging derhalve even machteloos als de klant in een winkel, die zijn portemonnaie verloren heeft. De klant kan schelden en schreeuwen, maar als hij zijn rekening niet kan voldoen verliest hij, evenals de keizer, zijn recht. Dit geldt ook voor de vakbeweging. Uiteindelijk zal zij machteloos moeten accepteren dat de ontwikkeling van de collectieve voorzieningen iedere keer opnieuw in benedenwaartse richting wordt bijgesteld. Daardoor is de vakbondsstaat voorlopig geen wenkend, maar een wijkend perspectief.